

AZ ELLENZÉKISÉG RELEVANCIÁJA

Dobos Gábor

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont / Nemzeti Közszolgálati Egyetem)

A recenzió beérkezett: 2025. május 8., véglegesítve: 2025. május 15.

(Molnár Csaba: A súlytalanság súlya. Az ellenzék törvényalkotásra gyakorolt hatása a magyar radikális jobboldal példáján keresztül. Budapest, Gondolat Kiadó, 2024)

„A súlytalanság súlya” két értelemben is találó címválasztás Molnár Csaba 2024 végén megjelent monográfiájához, amely a Jobbik törvényalkotásra gyakorolt hatásával foglalkozik a 2010 és 2018 közötti kormányzati ciklusokban. Az első értelmezés szerint – amely feltehetően közelebb áll a szerző szándékához, és amellyel az alábbiakban bővebben is foglalkozom – a fő kérdés az, hogy egy olyan rendszerben, amelyben egy politikai erőnek kétharmados felhatalmázása van, miként tud egy viszonylag kicsi, viszonylag elszigetelt politikai aktor beleszólni a törvényalkotás alakulásába, azaz van-e súlya egy súlytalan (vagy kis súlyú) szereplőnek? A második értelmezés a könyv megjelenésének időzítéséből adódik. Amikor Molnár Csaba elkezdte írni a kéziratát, talán valamikor 2018 környékén (akkor még a doktori disszertációja részeként), a Jobbik egy viszonylag széles (az akkori közvéleménykutatási adatok alapján¹ nagyjából 15 százalékos) társadalmi támogatottságú politikai erő volt. A kézirat lezárásakor (2024 szeptembere) azonban már semmiképpen nem tekinthetjük jelentős ellenzéki szereplőnek a pártot, amely körül-belül 1-2 százalékos támogatottsággal rendelkezett. A kötet címét így önmagára reflektálva is értelmezhetjük, azaz felmerül a kérdés: van-e egyáltalán súlya egy olyan elemző munkának, amely egy súlytalanná vált politikai szervezettel foglalkozik?

Ez a recenzió természetesen nem született volna meg, ha az erre adott válasz „nem” lenne. A Jobbik ugyan kiszorult, vagy kiszorulóban van a politikai palettáról, azonban Molnár Csaba munkája egy olyan kérdéssel foglalkozik, amely az elemzés konkrét alanyán túlmutatóan is képes tanulságokkal szolgálni az olvasók számára.² A kötet tehát a Jobbikról szól, de a Jobbik példáján keresztül sokkal inkább az ellenzéki erők mozgásteréről egy predomináns pártrendszerben. Az írás fókuszában a közpolitikaformálás képességének vizsgálata áll egy

olyan szereplő példáján keresztül, amelyik nem, vagy csak csekély mértékben rendelkezik intézményes közpolitikaformáló erővel.

Visszatérve a cím első értelmezésére: a szerző az általa vizsgált „gyengék vs. hatalmasok” helyzetet klasszikus analógiákkal (Dávid Góliát ellen, Lehel hősies kürtlendítése, a legkisebb fiú népmesei sikerei) ragadja meg, kiemelve, hogy egy súlytalanak számító szereplő sem eszköztelen a küzdelmek során, esetünkben a politika és a kormányzás területén. A politikatudományi kutatásokban a látszólag gyengék rendszerint az ellenzéki pártok, amelyek nem rendelkeznek kormányzó (pláne alkotmányozó) többséggel a parlamentben. Ellenzéki pártokkal és azok mozgásterével számos nemzetközi és hazai kutatás foglalkozott már, Molnár Csaba munkája azonban abban mindenképpen újdonságot jelent, hogy két szempontból is határhelyzetet választ az elemzése tárgyául. Egyrészt az általa vizsgált politikai rendszerben a kormányzó párt-szövetség hosszú időn keresztül egyértelműen domináns pozícióban van, kevés kivételtől eltekintve nincs rákényszerítve arra, hogy politikai alkukat kössön az ellenzéki pártokkal.³ Egy ilyen politikai helyzetben meglehetősen korlátozott az ellenzéki erők mozgásterét, azt várhatjuk, hogy a parlamenti munkában a lehető legkisebb mértékben lesznek képesek érvényesíteni az akarataikat. Ha egy ilyen kontextusban azt látjuk, hogy az ellenzék valamilyen módon mégis befolyásolni tudja a törvényalkotás folyamatát, akkor az elemzés más jellegű, az ellenzéknek nagyobb teret hagyó politikai helyzetekre is érvényes állításokat fogalmazhat meg. A második korlát az adott ellenzéki párt jellegéből adódik. A 2010-es években a Jobbik mint radikális jobboldali⁴ párt a többi párttól egyértelműen nagyobb (ideológiai) távolságban volt, bizonyos értelemben izolált szereplője volt a pártpolitikának. Emlékezhetünk az időszak azon, baloldali körökben zajló közéleti vitáira, amelyek arról szóltak, hogy a Fidesz leváltása érdekében össze lehet-e vagy kell-e fogni a Jobbikkal. Ahogyan a szerző fogalmaz, egy „nehezebb körülmények között tevékenykedő” ellenzéki szereplő működésének megértésével közelebb kerülhetünk az ellenzék befolyásgyakorlásának általánosabb megismeréséhez is. A vizsgálat kontextusát (és az elemzés újszerűségét) tehát ez a két korlátozó tényező adja: olyan politikai rendszerben vizsgáljuk az ellenzék törvényalkotást befolyásoló képességét, amelyben a kormányzó oldal domináns, az ellenzék marginális pozícióban van a parlamentben, valamint a vizsgálat tárgya egy olyan ellenzéki szereplő, amely a politikai térképen és az ellenzéken belül is izolált pozícióban van.

Molnár Csaba magabiztosan vezeti végig az olvasót a gondolatmenetén a vizsgált kérdés elméleti háttérének bemutatása során, mindvégig követhető, hogy az egyes felvetett szempontoknak mi a szerepe a probléma feltárásban. A választott elméleti keret az ellenzék fogalmát kiterjeszti a parlamenten kívüli és társadalmi ellenzékiiségre is, amire mindenképpen szükség van ahhoz, hogy a Jobbik szerepét érdemben vizsgálni tudjuk. Ha ugyanis az ellenzékét a klasszikus, parlamenten belüli szereplőként értelmeznénk, akkor a Jobbik törvény-

alkotást befolyásoló képességét és lehetőségeit csak korlátozottan tudnánk feltárni.

Meggyőző, ahogyan a szerző ez alapján felrajzolja az ellenzéki nyomásgyakorlás dinamikáját, amelyben fontos szerep hárul a társadalmi, illetve nem pártalapú, parlamenten kívüli ellenzékre is. Az absztraktabb gondolkodást kedvelők számára igazi csemege a pártok, továbbá koalíciók létrejöttét bemutató gondolatmenet, amelynek fő tanulsága, hogy az ellenzéki pozíció csak a többi párthoz viszonyítva értelmezhető. Az írás fontos megállapítása, hogy kormány és ellenzéke között olyan dinamikus kapcsolat áll fenn, amelyben a felek nem passzív elszenvetői egymás cselekedeteinek, ennek megfelelően pedig az ellenzék hatásgyakorlási kísérleteire a kormányzó erők reagálnak, sőt proaktívan igyekeznek fellépni. Úgy gondolom, hogy ez a monográfia egyik kulcsmondata, amelyből világossá válik, hogy az elemzés nem csupán az ellenzékéről, de legalább annyira a kormányoldalról is szól és képes arról érvényes állításokat tenni. A súlytalan szereplő vizsgálata tehát a fajsúlyos szereplőre nézve is releváns. Egy másik fontos megállapítás az adott politikai kontextusra (predomináns pártrendszer) reflektál: a szerző, szakirodalomból levezetett álláspontja szerint a politikai hatalom koncentrációja nem változtatja meg a szereplők működésének logikáját, csupán a rendelkezésre álló erőforrások körét. Tehát attól, hogy a Fidesz–KDNP alkotmányozó többséggel bír, az ellenzéknek nem szűnik meg azon törekvése, hogy befolyásolja a napirend vagy a közpolitikai folyamatok alakulását, legfeljebb nehezebb pályán kell tennie ezt.⁵

Figyelemreméltó az a szerzői szándék, amely módszeresen igyekszik rendet teremteni abban a fogalmi káoszban, amely a Jobbikhoz hasonló pártok megnevezéseit jellemzi. Molnár Csaba meggyőzően érvel amellett, hogy populista attitűdre vagy a két világháború közötti diktatúrákra utaló (neopopulista, elitellenes, fasiszta, náci stb.), illetve ideológiai elemeket tartalmazó (libertárius, ultranacionalista, bevándorlásellenes stb.) jelzők helyett a tudományos diskurzusban miért érdemes a jobboldaliságot kiemelő megnevezések közül választani. Az egyes kategóriák értelmezését segíti az is, hogy a szöveg nemzetközi példákkal gazdagon illusztrált. A szerző szerint a „radikális jobboldali” jelző megfelelően írja le a Jobbik pozícióját, magába foglalja a nacionalizmust és a nemzeti szuverenitásra való törekvést, de azt is, hogy a párt a céljait alapvetően a demokratikus játékszabályokat betartva kívánja elérni.

A könyv negyedik fejezetén keresztül válik a szerző által széleskörűen feldolgozott szakirodalom kézzelfogható, empirikusan vizsgálható állításokká, itt derül ki az olvasó számára, hogy a gyakorlatban milyen utak állnak az ellenzék rendelkezésére a törvényalkotás befolyásolására. Az ellenzék értelemszerűen hathat közvetlenül a törvényhozásra (például törvényjavaslatok benyújtásával) vagy közvetve, a parlamentáris kormányzás főszereplője, a végrehajtó hatalom befolyásolásán keresztül is.⁶ Mivel azonban az adott politikai környezetben a Jobbiknak kevés esélye volt bármelyik csatornán keresztül

közvetlen hatást kiváltani, ezért a befolyásolás alternatív módjait szükséges azonosítani. A szerző ezen a ponton Riker heresztetika fogalmához nyúl, és arra a megállapításra jut, hogy ilyen helyzetben az ellenzék elsősorban a napirendformálás eszközével tud élni. A szakirodalomból levezetett hipotézisei is főleg a közpolitikai napirendre (valamint bizonyos intézményi kondíciókra) fókuszálnak. Ezek alapján a hatásgyakorlás mértéke függ attól, hogy mennyire sikeres egy párt ügybirtoklási képessége, az ügyek hogyan rezonálnak a társadalommal, a párt társadalmi támogatottsága hogyan alakul, birtokol-e olyan intézményi pozíciókat (esetünkben konkrétan parlamenti bizottsági elnöki tisztségeket), amelyek az adott ügy szempontjából relevánsak, továbbá rendelkezik-e ellenőrzéssel valamilyen vétőpont felett.

A hipotéziseket operacionalizáló módszertani fejezet rámutat a monográfia egyik újabb erényére: amíg a radikális jobboldali pártokkal foglalkozó vizsgálatok jelentős része emblematikus ügyek kiválasztásával és bemutatásával esettanulmányokon keresztül igyekszik abszolválni az adott szereplő jellemzésének feladatát, e kötetben egy olyan, jól végig gondolt és szépen felépített vegyes módszertannal találkozhat az olvasó, amely alapján átfogó képet kaphatunk a Jobbik tevékenységéről az elemzett időszakban. A vizsgálathoz használt kvantitatív és kvalitatív módszerek szépen kiegészítik egymást, míg az előbbi egy „felülnézeti” képet ad a törvényalkotás befolyásolásának folyamatáról, számos új információval gazdagítva a Jobbik és általában az ellenzéki pártok működésével kapcsolatos ismereteinket, utóbbi élőbbé teszi ezt a képet a Jobbik legfontosabb témáinak (közbiztonság, migráció, devizahitelek) esettanulmányyszerű feldolgozásával, kézzelfoghatóan illusztrálva, hogy miként képes egy sajátos helyzetben lévő ellenzéki párt befolyásolni a törvényalkotás napirendjét.

A Jobbik számára fontos ügyek azonosítására a kutatás a közpolitikai napirend elemzésének területközpontú megközelítését alkalmazza, azaz a napirendben a különböző közpolitikai területek felbukkanását és súlyát vizsgálja. Igyekszik lefedni minden olyan intézményi csatornát, amely a közpolitikai napirendformálás szempontjából releváns lehet: közpolitikai tartalom szempontjából elemzi a Jobbik 2010-es és 2014-es választási programjait, a párt képviselői által 2010 és 2018 között benyújtott törvényjavaslatokat, valamint a Jobbik politikusainak parlamenti felszólalásait.⁷ Továbbá, mivel a kutatás dinamikus kapcsolatot feltételez az ellenzéki és a kormányerők között, az elemzés a felszólalások esetében arra is kiterjed, hogy a Jobbik által a parlamentben napirendre tűzött témák miként jelennek meg (egy hónap csúszással) a kormányoldal napirendjén.

A szerző az adatforrásokat nagy körültekintéssel használja, felismerve azok esetleges hibáit vagy limitációit is. Kifejezetten impresszív az elemzésbe bevont adatok köre, az azokkal való „zsonglőrködés”, az adatok felhasználásának és prezentálásának olyan módja, amely által az eredmények értelmezhetőek és

összehasonlíthatóak lesznek. A kötet erősen támaszkodik a Comparative Agendas Project (CAP) adatbázisaira a törvényjavaslatok és elfogadott törvények közpolitikai tartalmát, valamint a parlamenti felszólalásokat illetően (amely adatbázisok kialakításában a szerző is tevékenyen részt vett), de használja az Eurobarométer, a European Social Survey és a Chapel Hill Expert Survey adatait is – sőt, egy adott ponton még az ígéretkutatás ügyközpontú megközelítése is felbukkan. Molnár Csaba pártprogramokat, törvényjavaslatokat, a pártok egymáshoz viszonyított távolságát elemzi, a közvélemény, valamint a Jobbik támogatottságának alakulását vizsgálja, mindezt úgy, hogy ez elemzés nem válik széttartóvá.

A kötet kutatási eredményei azt mutatják, hogy az adott politikai kontextus mellett a törvényhozás közvetlen alakítása csak korlátozottan érvényesülhet, a Jobbik által jegyzett javaslatok csak elenyésző számban váltak elfogadott törvényekké. A másik út, a végrehajtó hatalmon keresztüli hatásgyakorlás az adatok alapján több lehetőséget rejt magában. A közpolitikai napirend alakítása az ellenzék legerősebb eszköze, a vizsgált időszakban a Jobbik a napirend formálásával, a témák kitarató napirenden tartásával képes volt valódi hatást gyakorolni a törvényalkotásra. A párt által, parlamenti felszólalásokkal közpolitikai napirendre tűzött ügyek hatással voltak mind a kormányzó pártok jövőbeli felszólalásainak napirendjére, mind az elfogadott törvények tematikájára. A napirendformálás tehát nem csupán a napirendet magát, de a tényleges törvényalkotási folyamatot is képes befolyásolni. A kormányzó pártok és az ellenzék közötti dinamikus kapcsolat tehát valóban létezik, a kormányzó erők nem passzív szereplői a folyamatnak, aktívan reagálnak az ellenzék közpolitikai napirendformáló akcióira. Ez megnyilvánulhat az ellenzéki ügyek átvételében, de amint azt a büntetőpolitika vagy a migráció kérdését vizsgáló esettanulmányok megmutatták, akár konfrontációban olyan ügyek esetében is, amelyekben alapvetően konszenzus van a felek között. Az ellenzék erejének (társadalmi támogatottságának) vizsgálata rámutat arra, hogy nem annyira a múltbeli vagy az aktuális erőviszonyok, sokkal inkább a potenciális növekedés veszélye számít a kormányzó pártok számára akkor, amikor azok reagálnak az ellenzéki hatásgyakorlási szándéokra.

Összességében a kutatás rávilágít arra, hogy még egy erőforrások tekintetében aszimmetrikus helyzetben lévő, elszigetelt ellenzéki párt is képes jelentős hatással bírni a törvényalkotásra. Ennek útja egy, a magyarhoz hasonló politikai helyzetben nem annyira a törvényhozás direkt alakítása, hanem a kormányzó erőkön keresztüli befolyásolás. A befolyásolás legfontosabb eszköze a napirendformálás: egy ellenzéki párt az ügyeket kitaratóan közpolitikai napirendre tűzve és napirenden tartva még a domináns helyzetben lévő kormányzó erőkkel szemben is sikereket érhet el.

A kötet tanulsága tehát, hogy a súlytalan ellenzék nem feltétlenül súlytalan: ha a törvényalkotás folyamatát nem korlátozott, a törvényhozásra leszű-

kített értelemben vizsgáljuk, hanem kiterjesztjük a parlamenti munkán kívüli stratégiákra is, tényleges mozgásteret azonosíthatunk az ellenzéki politikában is. Habár a monográfiában vizsgált politikai kontextus változni látszik, a Jobbik pedig eltűnően van a politikai palettáról, a kötet egyáltalán nem idejémúlt. A szisztematikus kutatás megállapításai egyértelműen általánosíthatóak, velük közelebb kerül az olvasó nem csak az ellenzéki pártok, de a kormányzó erők viselkedésének jobb megértéséhez is. Amennyiben a szerző semmilyen sikeres hatásgyakorlási mechanizmust nem tudott volna azonosítani a speciális magyar eset kapcsán, talán mondhatnánk, hogy ez egy terméketlen vállalkozás volt. Azzal azonban, hogy egy ilyen, speciálisan „vesztes” helyzetben is világosan kirajzolódnak az ellenzéki befolyásolás útjai, a szerző sikeresen mutat rá arra, hogy Dávid sem egyértelműen súlytalan, amikor Góliáttal áll szemben. Végeredményben pedig, válaszolva az írás elején feltett kérdésre, az is egyértelművé válik, hogy Molnár Csaba monográfiája egyáltalán nem súlytalan munka.

JEGYZETEK

- ¹ Lásd: Vox Populi, <https://kozvelemenyo.org/>.
- ² Arról nem is beszélve, hogy a monográfia akár egy korszak lezárásaként, összegző munkaként is értelmezhető.
- ³ Kivételt jelent ezalól például 2016 novemberében az alkotmánybírók megválasztása, abban az időszakban, amikor a Fidesz–KDNP nem rendelkezett kétharmados többséggel az Országgyűlésben.
- ⁴ A szerző a „radikális jobboldali” jelzőt használja a Jobbik leírására, elhatárolva más, a Jobbikhoz hasonló pártokkal foglalkozó tipológiai szóhasználatától.
- ⁵ Az elméleti fejezetek kapcsán érdemes talán még kiemelni az ellenzékiesség határaival foglalkozó részt, amelynek fő megállapítása, hogy az ellenzékiesség meghatározó vonása, hogy az adott szereplők „viselkedésük alapján ellenzékiek”, azaz az ellenzékiesség jobb megértéséhez valamilyen cselekvésközpontú megközelítést kell alkalmazni, ezzel ugyanis kezelni tudjuk a kormány–ellenzéki kapcsolat olyan jelenségeit is, mint a belső ellenzék vagy a külső kormánytámogató.
- ⁶ A fejezet röviden foglalkozik azzal is, hogy az ellenzék megpróbálhat más intézményeken (például gazdasági csoportokon) keresztül is hatni a törvényalkotásra, de ezek elemzése egészen más irányba vinné el a kötetet.
- ⁷ Habár a monográfia hangsúlyozottan a közpolitikai és nem a médianapirend alakításával foglalkozik, a Jobbik legfontosabb ügyeit elemző esettanulmányokban a szerző röviden reflektál a médianapirend alakulására is.